

הלכות ראש השנה סימן תקפא

(מרדכי ספ"ק ד"ה וריש יומא), וכן נכון לעשות. וכל אלו התעניות אין צריך (י) ו' להשלים, (יז) ואין קורין בהם יו"ח' אפלו בערב-ראש השנה. ועין לעיל סימן תקסב סעיף ב. (יח) ואם חל ברית מילה בערב-ראש השנה (יט) יכולים (לא) לאכל (כ"י בשם תשובה אשכנזי). ורבים נוהגין לאכל בערב-ראש השנה (יב) [בין קדם עלות השחר (מהר"ל), משום חקות העכו"ם שנהיו נוהגים להתענות בערב חגיהם, ויכולין לאכל (כ) בלא תנאי (כא) אחר שגן נהגו (ד"ע): ג (כב) ג' אין נופלים על פניהם בערב-ראש השנה בתפלה (כג) אף-על-פי (יד) שנופלים על פניהם באשמורת בסליחות. (ד) ואין תוקעין בערב-ראש השנה (מנהגים): ד (ט) [טו] (כה) מבכסין ומסתפרין בערב-ראש השנה:

באר היטב

א' של סליחות נהגו רב הקהל להתענות, טור: (י) להשלים. אפלו בער"ה, ואפלו אינו מתענה כל ה' ימים. ואין אומרים אלהינו ואלהי אבותינו וכו' לפי שאינו ת"צ, ד"מ. ועי' סימן תקסב ס"ב. פתח הבית תנש: תענית עשרת ימי תשובה אם בשעה שמתחיל לנהג פו או אח"כ היה בדעתו לנהג פו לעולם, צריך התרה אפלו לא נהג פו אלא פעם אחת. ואם לא נהג פו אפלו פעם אחת אלא היה בדעתו ואחר-כך נחטרט, אין צריך התרה. והמתענים ארבעים יום, כתב של"ה להתחיל מ"ו בתמוז במקומו, וימים שמתענה בלא"ה פגון ת"ב ויא"צ וער"ח אין עולים להשלים, אכל באלול עצמו עולה, ודלא כמהר"ל. ועי' סימן תקסח ס"ק כא משי"ש. משנכנס אלול בשכותב אדם אגרת לחברו צריך לרמוז בתחלתו שמבקש עליו לשנה טובה. והמתענה ב' או ג' ימים רצופים איך יתנהג עם עגנו עי' ס' תקסב ס"ו, והאיך יתנהג עם הברכה עי' תקנו וסי' רצט ס"ו. ומי שקבל להתענות ב' או ג' ימים רצופים דעתו להתענות עד הלילה אף בעי"ש ושומר נפשו יתנה שלא להשלים משום פגוד שבת: (יא) לאכל. השייכים לברית מצוה לאכל, ולאכל בביתו אסור עד המילה חוץ מבצעל הברית, ויש לעשותה קדם שעה עשירית, מ"א. ועי' סימן תקסח ס"ק ח: (יב) קדם. והמעשה בזה בכתבי האר"י ז"ל מהחטא הגדול ר"ל לאכל קדם אור היום לא יעשה כן, ועי' סימן פט וסימן תקסח. כתב בש"ל: אין לאכל להתענות ביום קבורה ער"ה, וכתב המ"א: ואין ק"ל בידו סימן שעד דמרת להתענות, ומ"מ יש ללמד ממה שיש להקל במקום שיש מקצת חלי א"צ התרה, אם לא מי שמתענה יותר ממה שנהגו הצבור, ע"ש: (יג) שנופלים. אף שנמשך על היום, לכוש: (יד) ואין. גם בלילה שלפניו ובביתו מותר לתקע. ובמהגים משמע דאסור אפלו בביתו: (טו) מבכסין. ועל-כפיהם לא ילבש בריה בגדי רקמה ומשי כבשאר י"ט, ודיחא מורא דין עליו.

שער תשובה

ספוק ודי לא יבטל, כל חר ליקום ארוכה, כנל"ע, וצ"ע. ועי"ש בסמ"א עוד שאם חלה הראשון וקברו הקהל לאדם אחר ואח"כ נתרפא זה תלוי בפלגא דתקמים ורי"י ביזאא (דף סב) במפריש פסחו ואבד כו', ותרמב"ם פסק בתקמים, וה"י אם היה חולה ביום ר"ה ואח"כ נתחנן ונתרפא, אף ששיניהם שרים במצלה, רשות ביד הקהל לבחור איהו מהם שירצה, ואלא דכ"ל ע"למא אם השני מתוך לדייק יותר מראשון הו' כלפירושו וכן במעשים וגם תוקע יפה יותר מצוה בשני, וכ"ו אם היה חולה ברי"ה וקברו בשני, אכל אם היה חולה בער"ה וקברו בשני בעי"ש וביניהם נתחנן ונתרפא, י"ל כיון דבשעת בחירה עדין לא היה ראוי לתקע ובשעת הקיעה הראשון במקומו עומד לא דמי לקסח דבשעת בחירה אחר תצות ה"ה ראוי לקסח ובה"ג אפטר דלא נהה הראשון במקומו, עין בתוס' דיומא (דף יג) ראשון חורו לעבודו כו', ע"ש. ועין בשאלת-ע"ב ח"ב סימן סח על מ"ש בסודר עמודי שמים שאפלו מי שהתקו בתפלה רק פעם אחת אין מעבירין אותו, וכתב שלמד מסתימת הפוסקים דמשמע מדבריהם דאפלו בפעם אחר הדין פו, ואיקא לתנא שעימי כו' וצדוקו דהקלה ש"ס דיומא, ועין בשו"ת מ"ס עקמים למהר"א"ה סימן ע לענין כה"ג ומשמע שם אפלו בפעם אחת, וכ"כ השואל בשאלת-ע"ב ח"ב ש"ס. וכתב ברי"ה א"הו סימן ל באחד שנה ש"ץ קבוע ולא ינה להיות עוד ש"ס. וקבול אחר במקומו ויש תפנה בעיר הוואת שלא יתפלל בימים נוראים אלא ש"ץ וצוקא ולא שום יחיד, אם גם זה בכלל, וכתב שאם כל המנהיגים מסכימים אין לחלש מצד התפנה, והתקנו של עושי התפנה היה מקמת מחלקת המתפללים או מחלקת המנהיגים ש"כ"א וצ"ה לחלק כבוד לקרובו, וכאיש הנה שכתב היה ש"ץ לא יקנאו בו וגם פלס מסכימים אין לחלש, ועין לעיל סימן נג בכה"ט סימן טי מ"ש ביר"ה א"הו שם לענין סרוב. ובענין התרה נדרים שנהגין לעשות בער"ה עין בש"ל"ה, ורבים נמנעו מקבלת הנויפה שאין בער"ה אותם ו' ש"הנה ראוי להתיר, ועכ"פ לא יתנה פחות מ' ויעין בשמש-צדקה חלק י סימן ג מי שהולך תמיד בתפלין מחבב להתלו עמה בעת שיושב לקבל הנויפה, ע"ש: [י] להשלים. עבה"ט. ועין במג"א סימן רצט מ"ש שם לענין הברכה וקדוש דר"ה שלא יעשה שניהם על כול אחר כו', ע"ש: [כ] קדם. עבה"ט. ועין בשב"י ח"ג שפתוקי ופשיטא שפני ששלה ע"ה אסור לאכל ולשתות: [טו] מבכסין. עבה"ט. ועין טור שכתב: סי"א קדם הליכה לכה"ג. כי בומנעו נמשך אמירת הסליחות עד אור היום, ופשיטא שפני ששלה ע"ה אסור לאכל ולשתות: [טו] מבכסין. עבה"ט. ועין טור שכתב:

משנה ברורה

שנים לנהקה מתענין. ואין צריך (ט) קבלה⁽³⁶⁾ ולא השלמה⁽³⁶⁾ אפלו אין מתענה עשרת ימי תשובה: (יז) ואין קורין בהם יו"ח' וכו'. ונהגו אפלו אותן שמתענין וקורין יו"ח' בכל ערב-ראש חג' שנת] פ"ת. (ל) ואין אומרים אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה וכו', לפי שאינו תענית צבור: (יח) ואם חל ברית מילה (יב) עין לעיל סימן תקסב סעיף ב בהג"ה ובמשנה ברורה, שם מבאר ענין זה באריכות קצת⁽³⁸⁾: (יט) יכולים לאכל. הנינו (לא) מי שנימינו בעל-הבית⁽³⁹⁾, אכל השייכים לברית, מצוה לאכל⁽⁴⁰⁾. (לב) אבי הבן וסנדק ומוהל, פלס נקראים בעלי-ברית⁽⁴¹⁾ ויום-טוב שלהם הוא⁽⁴²⁾. כתב מהגן-אברהם: במקום שיש מקצת חלי יש להקל בכל אלו התעניות ואין צריך התנה⁽⁴³⁾, אם לא מי שמתענה יותר ממה שנהגו הצבור; והש"ך ביו"ה ד"ע סימן ריד כתב דמקמת שאינו בריא, לעולם (לג) צריך התרה [ח"א]: (כ) בלא תנאי. ורצה לומר, אף דינש שנת קבע, ומבאר לעיל [תקסד ס"א] דאסור לאכל אחר השנה אלא אם-כן התנה קדם שישן שאינו מקבל עליו התענית קדם עלות השחר⁽⁴⁴⁾, הקא שרי: (כא) אחר

שער הציור

(כט) מגן-אברהם: (ל) מגן-אברהם בשם דר"מ משה: (לא) מגן-אברהם: (לב) אחרונים. ועין בסימן תקנט סעיף ח ובמשנה ברורה שם מבאר יתור: (לג) ואפטר דאנו אינו מוצא מי ששיירנו י"ב להקל במקום הרחוק, מי האליה רבה ודר"ד ה"סיים העמיקו דברי המגן-אברהם, וגם תדגול מרכבה ביו"ה ד"ע סימן ריד מקום דברי המגן-אברהם: (לד) לכוש ושי"א: (לה) פגון שאומרים וצדוקו ורודנה" ה"י כמו תקיעה אחרונים: (לו) מגן-אברהם: (לב) והעמיקו באשל-אברהם:

מילואים

הלכות ראש השנה סימן תקפא

המשך מעמוד קודם

השחר, וכמו בערב ראש השנה שאומרים תחנון אפילו אם סיימו את הסליחות ביום, אלא שבשירת פני מבין משמע שאפילו אם יאמרו את כל הסליחות ביום יש לומר תחנון, כיון שעיקר תקנת הסליחות היתה לאומרן בלילה.

דעת הגר"ש איערבך (הליכות שלמה ראש השנה פ"א ס"ה) שכשיש בעלי ברית, כל שהתחילו את הסליחות לפני עלות השחר יש לומר תחנון, אבל אם התחילו אחרי עלות השחר אין אומרים, וכשיש חתן אין אומרים תחנון בכל אופן.

הגר"ש אלישיב (אשר האישי ח"ג פ"ג אות יט) הורה שקודם הנץ החמה אומרים תחנון, כיון שמדברנן אסור למול לכתחילה קודם הנץ החמה, אבל לאחר הנץ החמה אין אומרים.

ובש"ת שבת הלוי (ח"ד סי' נד אות ה) כתב שבכל אופן יש לומר תחנון בסליחות, אפילו אם אומרים אותן ביום, כיון שהתחנון הוא חלק מנוסח הסליחות, ואינו מתבטל בשום אופן, ואפילו כשיש חתן או בעלי ברית. וכן הורה הגר"ח קניבסקי (מנהגי בית הכנסת לדרמן פרק ששי הע"א) לענין ברית מילה, אולם כשיש חתן, הורה הגר"ח קניבסקי (ארחות רבנו ח"ב עמ' קסח) שלא יאמרו תחנון, וכן הביא הקצה המטה (שם) בשם ש"ת פני מבין (שם), שאם יש חתן בבית הכנסת בתוך שבעת ימי המשתה אין אומרים תחנון אפילו כשאומרים סליחות בלילה.

ובעלי הברית והחתן האם אומרים סליחות בימים אלו, כתב הגר"ש דבליצקי (זה השלחן סי' קלא ס"ד) שאף שבתענית ציבור כתב השערי תשובה (סי' קלא ס"ק טו) שאינם אומרים כלל, מ"מ בימים אלו יתכן שאף הם אומרים סליחות, כיון שימים אלו מיוחדים לסליחות ותחנונים, ואם לא עכשיו אימתי.

וכשאומרים סליחות בבית האבל, הורה הגר"ש אלישיב (הליכות והנהגות עמ' 3) שאין אומרים שם יודי ותחנון, וכמו שאין אומרים תחנון בתפילה בבית האבל, וכמו שכתב הבאר היטב (ס"ק ו').

[משנ"ב ס"ק כה]

קִבְּסִין וּמִסְתַּפְּרִין בְּעֶבֶר רֹאשׁ-הַשָּׁנָה⁴⁷.

47) והזמן שיש להסתפר בערב ראש השנה, כתב לעיל (סי' תקלא ס"ק ב) לענין תספורת בערב יום טוב, שאפשר להסתפר בין לפני חצות ובין לאחר חצות [חוץ מערב פסח שאסור להסתפר אחרי חצות], ובשעה"צ (שם ס"ק ב) כתב בשם הפמ"ג (משנ"ב ס"ק א), שלכתחילה יש להסתפר קודם חצות, והסיק, שכשהזמן דחוק אפשר לסמוך על הפוסקים שאפשר עד זמן מנחה קטנה, ובדיעבד אפשר להקל כל היום.

שערות, בש"ת ובחרת בחיים (סי' כא) כתב שבדאורייתא לא סומכים על זה שמן הסתם הביאו שתי שערות, וכן כתב בש"ת רעק"א (מהדו"ק סי' עג), הוסיף, שלכן יש לקחת כאלו שנתמלא זקנם שודאי הביאו שתי שערות [וראה מה שכתבנו לעיל (סי' נג ס"ק כה)]. ובש"ת שבת הלוי (ח"ד סי' נד אות ד) כתב שגם בהתרת נדרים של ערב ראש השנה יש מקום להחמיר שצריך כאלו שנתמלא זקנם. הוסיף (מבית לוי שם) שלפי זה בישיבה קטנה שהבחורים שם לא נתמלא זקנם, אינם יכולים לעשות התרת נדרים זה לזה.

ולומר את נוסח התרת נדרים שלא בלשון הקודש, כתבו החיי אדם (כלל קלח ס"ח) והקצושי"ע (סי' קכח ט"ז) שצריך שיבין האומר את הנוסח שאומר, ולכן אם אינו מבין בלשון הקודש אפשר לאומרו גם בשפה אחרת.

וכשהמתירים אומרים לו 'מותר לך', כתב בש"ת יהודה יעלה (ו"ד סי' שכ) שאף שמן הדין מספיק שרק אחד יאמר 'מותר לך' [כמבואר ברמב"ם (פ"ו מהל' שבועות ה"ד) ובשו"ע (ו"ד סי' רכח ס"ג)], המנהג שכל שלשת המתירים אומרים לו, ולכן כתב הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות אלול תשרי עמ' לג) שאם אחד או אף שנים מהמתירים לא שמו לבם בשעה שאמרו לנדר 'מותר לך', מועילה ההתרה. ומה שנהגים לומר שלש פעמים 'מותר לך', כתב הש"ך (שם ס"ק ו) שמן הדין מספיק שיאמרו רק פעם אחת, ומה שאומרים שלש פעמים כדי לחזק את הדבר.

ולענין הנוסח של התרת נדרים, בלוח ארץ ישראל (ערב ראש השנה) הביא שהאדרי"ת השמיט מהנוסח 'דיינים מומחים', 'ובשם הוי', ואפילו נזירות שמשון. מאידך, בליקוטי מהר"ח (ח"ג עמ' ס) כתב בשם הגר"ש קלוגר שאפשר לומר 'דיינים מומחים', שהוא דרך כבוד שכל אחד חשוב כדיינים מומחים, וגם אפשר לומר 'נזירות שמשון', וכן הגר"ש איערבך (הליכות שלמה תשרי בקונטרס שלמי נדר בפתיחה עמ' שסד) נהג לומר כהנוסח שכתוב בסידורים ובלו להשמיט ממנו. וראה מה שהאריך בזה בספר כל נדרי (פרק 6).

46) ולענין אמירת תחנון בסוף הסליחות, כשמתפלל עמהם אחד מבעלי הברית או שהברית באותו בית הכנסת, כתב הפתחי תשובה (ס"א) שאם כשהגיעו לתחנון כבר עומדים לאחר הנץ החמה, שאז הגיע זמן הראוי למילה, לא יאמרו, והסתפק שיתכן שכבר מעלות השחר לא יאמרו תחנון, כיון שמהתורה הגיע כבר זמן המילה. מאידך, האלף המגן (על מטה אפרים ס"ק לח בהגה"ה) והקצה המטה (על המטה אפרים סי' תרב ס"ק כב) הביאו מהגר"ש נאטהונון (סי' תרב ס"א) ומש"ת פני מבין (ו"ד סי' ש"ט אות ה) שיש לומר תחנון אפילו כשגומרים לאחר עלות

הלכות ראש השנה סימן תקפא תקפב

המשך מעמוד נד

בתפילת ראש השנה ויום כיפור בודאי קרא לפי הכתוב בסידור].

[משנ"ב ס"ק ו]

וְעֵץ לְעֵיל סִימָן קִיחָה⁶ וכו', בְּשֵׁם הָאֱתְרוּגִים בְּנֵהוּ⁷.

6) הוסיף שם (ס"ק ב) שיש לומר 'המלך המשפט' בשני ה"א, ויהיה בזה, כיון שיש אומרים שלא יצא, וסיים שמי"מ בדיעבד אם אמר 'מלך המשפט', לא יחזור. והאלף המגן (ס"ק יד) ביאר שהטעם שאומרים בשני ה"א, כיון שהוא המלך והוא המשפט. והכפ החיים (סי' קיח ס"ק ב) כתב שהוא הדין לגבי אמירת 'המלך הקדוש' שיש לומר בשני ה"א, אך אם אמר 'מלך הקדוש' בלי ה"א, יצא בדיעבד.

7) שכתב שם, שהכריעו האחרונים שאם נזכר תוך כדי דיבור משסיים תיבת 'זמשפט', יאמר מיד 'המלך המשפט', ואם נזכר לאחר מכן שוב לא יאמר, וגם אין צריך לחזור.

[שעה"צ ס"ק ג]

וְהָיָה בְּנֵהוּ, אֵין יְחִזֵּר לְלַמְדוּ⁴¹.

4) אמנם לענין אמירת תשעים פעמים 'מוריד הגשם', כתב במשנ"ב לעיל (סי' קיד ס"ק לט) טעם אחר, שאם יאמר 'השם' בלי הזכרת שם ה' יש לחוש שגם בתפילה יאמר אחר כך בלי הזכרת שם ה'.

[משנ"ב ס"ק ד]

שְׁמוֹסִיף לִוְמֵר קִדָּם סִיּוּם הַבְּרָכָה⁶.

5) ולמעשה המשנ"ב לא הכריע בזה, וכתב האלף המגן (ס"ק יט בהגה"ה) שכיון שבש"ת מים חיים (סי' כב), שהוא מקור המשנ"ב) נשאר בספק, יש לומר שספק ברכות להקל ולא יחזור.

ואם מתפלל מתוך סידור, משמע בכפ החיים (ס"ק ו), וכן דעת הגר"ש אלישיב (הליכות והנהגות עמ' ז) שאינו צריך לחזור [כיון שאינו רגיל

הלכות ראש השנה סימן תקפא תקפב

נד באר הגולה

(ו) ויש (כו) נוהגין (טו) [טו] לטבל בערב ראש השנה משום קרי (כל בו). ויש מקומות נוהגין לילף על (י) (כו) הקברות ולהקברות שם בתחנון (מהר"ל) ונותנים שם צדקה לעניים (כל בו):

תקפב סדר תפלת עשרת ימי תשובה וראש השנה, וכו' ט' סעיפים:

א (א) בעשרת ימי תשובה אומר (ב) 'המלך הקדוש', 'המלך המשפט'. ואם טעה (ג) או שהוא (ה) (ו) מספק, אם הוא 'המלך הקדוש' (ד) חוזר לראש, ואם הוא 'המלך המשפט', אם נזכר קודם שצער בגלו וכו' חוזר לבקרת ה'שיבה' ואומר משם ואילך על הסדר, ואם לא נזכר עד שצער בגלו (ה) (ו) [עין לעיל סוף סימן קיז] חוזר לראש (ו) [עין לעיל סימן (ג) קיח]: **ב** [*] יאמר 'האל הקדוש' (ז) ותוף קדי דבור נזכר

א מימרא דרב
בככות י"ב ומקפליג
רבי אלעזר ואמר יצא
שמע מה דלרב לא
יצא, הריאש והר"י
והרמב"ם בפרק י'
מחלוקת
ב קרב איש של ליד
וכפרות
והר"י וכן נחב
החפשות ג שחיבת
הרשב"א מהא דקטית
קפא דתקנא ביה וכו' נככות י"ב וקצת התאמת

שצרי תשובה

לובשים לבנים, והתחננים כחבו דוקא לבנים להורות סליחה כמשי"ה פשלג לבינו כו', והעולם נוהגין ללבש בגדי יו"ט כשאר יו"ט, רק הנשים לובשות לבנים: [טו] לטבל. עבה"ט. ומיש בשם כנה"ג דוקא אם לא הקהה יכולה לטבל קודם לבן, ליתא. כמ"ש הפרי"ח, וכ"כ בר"י, דאף שאתה סבילה ק"מ אין להחפור בזה. ובמ"ס אגמם באסור תה"מ משום מצות עונה, ובמכ"כ ק"מ שכן למונע ובקשי התירו ליל טבילה, ומ"מ יראה להיות טהור בזה כי קדוש היום לארוננו. ובשניות משל צדקה סימן מג כחב שאין כח ביד שום אדם לכשל עונה דאורייתא, ואם נהנת לו רשות בשאי לטמף אע"ג ד"ל דמקלה מתנת בושה בדיקאמא בא"ע מ"מ בזה שהוא משום מקנה י"ל דניתא לה ג"כ ואמת יום הדין עליה ג"כ נסמן ומסתמא מקלה בלב שלם, אבל כלי רשותה לא, ע"ש, ולע"ד דכל שנתנה פן משום מנוג פרישות של מצוה, מעקרא אדעקא דהכי נשאת שחמלה לו העונה במקום שצריכים פרישה ובמ"ש חז"ל אסור לשמש בשני רצפון ואינו מדאורייתא רק אסמקא וכן בימי אבלות דאסור ביה"ט, ומת"י ג"כ אסמקא ונתנם דוד את בתי' שבע כו' אע"ג דדוד היה נזיר מאד במצות עונה בדרשיון בדמקמי ערשי אמתא, אפ"ה לא שמש בימי אבלו, וא"כ כל כה"ג שהפסח המנוג להחמיר, מעקרא מקלה על ימים אלו שיש בהם סרך מצוה, וצ"ע מש"ל סימן תתקנ, ע"ש:

באר היטב

ט"ז: (טו) לטבל. מהר"ל טבל עצמו ג' פעמים בער"ה ועיר"כ. ק"מ בשל"ה: אל לשמש משהו בליל ר"ה, אף אם הוא ליל טבילה ח"ב לקום עונתו, ויחזר ויטבל בשחרית. ובכנה"ג ק"מ: לא ישמש משהו בשני הלילות, אפי"כ היתה וצ"ע מה שכתב היר"א. וכן לא ינהג עם אשתו שחוק וקלות ראש: (י) הקברות. דבית הקברות [הוא] מקום מנוחת הצדיקים ומתוך כך הוא מקום קדוש וטהור והתפלה נתקבלה יותר. והתפלל על קברי הצדיקים אל ישים מגמתו נגד המתים, אף וק"מ שיש שיתן עליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני צפר. מהר"ל. וצ"ע הקברות, ויחזר צדקה קודם שיאמר התחנון, ע"י של"ה. ואין לילף על קבר אחר כ"כ ביום א', ה"ר"י ו"ל. ונמ"ש סוף סימן תקנט:

(ה) מספק. וי"ל דהקא לא מהני שיאמר צ' פעמים כמו בסימן קיד אהרן סימן רי, ש"ץ ששנה בספק קדוש שחזר לראש חזר ואמר קדשה ומשפט כמו בכל השנה צ"ר לחזר ולהתפלל, ע"ש: [*] אם אמר כו'. וק"מ

ברוך אהה השם, וכ"כ הפרי"ח, ובש"ח כתב ברך של שני עקר הגמרא. עין בנ"ך ג"כ, וכתבאו ש"ח. וצ"ע במ"ס רבים סימן נא, אם חתם בעשיית מלך אהב צדקה בספר משה יחידה שאם התחיל הכרחה שאתה ע"ה ונזכר אפילו כח"ד חזר לראש:

משנה ברורה

ומשי כבשאר יום טוב, דיהא מורא הדין עליהם, אלא ללבש בגדים לבנים נאים⁽⁴⁾ [ט"ז בשם רש"י]. וצ"ע במגן אברהם סימן תקצז, דבמקום שאין נוהגין ללבש לבנים, על-כ"פ נשים לא ילבש חשוכים כ"כ פ"ק⁽⁵⁾: (כו) נוהגין לטבול וכו'. ואם אינו יכול לטבל משום צנה, (לג) יראה לשפך על גופו תשעה קבין מימים⁽⁶⁾, ולא יקדים לטבל עד ששעה קודם תפלת היום⁽⁷⁾ [ח"א]. יש מאחרונים שכתבו שצ"ע למונע עצמו מלשמש משהו בשני הלילות של ראש השנה, אלא אם כן היתה ליל טבילה דאז ח"ב לקום עונתו, ויחזר ויטבל בשחרית⁽⁸⁾. אכן אלו האנשים האוכלים לשבע בטנם או חס ושלום שוכנסו במחשבתו הרהור אשה, יותר טוב שישמש משהו מחס ושלום שיבוא לידי עברה, ויחזר ויטבל בשחרית [ח"א]: (כז) הקברות. דבית הקברות (לט) הוא מקום מנוחת הצדיקים והתפלה נתקבלה שם יותר⁽⁹⁾. אף אל ישים מגמתו נגד המתים, אף וק"מ מה שיש ויתרף שיתן עליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני צפר⁽¹⁰⁾. וצ"ע הקברות, ויחזר צדקה קודם שיאמר התחנון. ואין לילף על קבר אחר שתי פעמים ביום אחד:

א (א) בעשרת ימי תשובה. במהר"ל כתב דיש מקומות נוהגין לומר 'מעבדות' בשני הלילות של ראש השנה, ואין נוהגין פן במקומות לפי שהם שירות ושכחות⁽¹¹⁾ [ד"מ]. עוד כתב בשם מנהיגים, דנוהגין הקהל לומר פסוק 'תקעו בח"ש

שער היצוין

(לג) עין בדרב"מ פשה: (לט) אחרונים: (ה) לביש: (ז) מגן אברהם וכו'. ואף הדפרי תדש כתב דכשיאמר צ' פעמים 'ברוך אתה השם המלך הקדוש' מהני, רב אחרונים שתמו כהמגן אברהם: (א) והוא הדין כשיאמר 'ברוך אתה השם' ג"כ פן לא מהני, כיון דכבר צריך לומר שם ה' כדכ"י, והר"ל בזה, אם כן יחזר ללמוד⁽¹⁴⁾ [נהר"י], וגם דעת המגן אברהם כן הוא: (ז) תשובת מ"ס חיים חלק אר"ח חיים סימן כב. והנה בספ"א דא"ס כביא בשם הגאון מהר"ר אב"ד פאנוועלער שאם טעה בליל ראש השנה ולא אמר 'המלך הקדוש' שאין צריך לחזר, כיון שטעו ולא הזכיר 'יעלה ויבוא' בליל ראש השנה צריך לחזר מחמת שאין מקדשין חודש בלילה; ולעצות דעמי לא נהירא, דזה הנה שוף רק אם היה מחפז תפלת חל, מה שאין פן בזה שחמלה תפלת יום טוב משה נפשו אינו יודע? ואולי דהוא מורי שזכור תפלת ששים 'האל הקדוש' [לאחר קדי דבור], ומידה צריך לסיים בשל חל, ואף בזה צריך עיון גדול, דאף דבתלמודי נבנו יונה מספק דאפשר דיהא בשל חל בריב"ד, אבל להתיר להתחלה לסיים בשל חל לא מציענו: (ט) עין לעיל בסימן תפז בשער היצוין:

הלכות ראש השנה סימן תקפא תקפב

ביאורים ומוספים

[משנ"ב ס"ק כה]

דיהא מורא הדין עלינו⁽⁴⁸⁾ וכו', כגדים לבנים נאים⁽⁴⁹⁾ וכו', לא ילבש תשובים פל-פף⁽⁵⁰⁾.

נכון לפי הטעם שהולכים לקברות כדי לומר שחשובים אנו כמתים, אבל לפי הטעם שהוא כדי שישקשו המתים עלינו רחמים, אין ללכת לקבר נכרי [וראה כן גם לעיל (סי' תקנט ס"ק מא)]. והוסיף, שבפרט לנוסח שלנו שאומרים בערב ראש השנה וערב יום כיפור בבית הקברות, צריך ללכת דוקא לקברי ישראל [אכן, כאן כתב במשנ"ב שהטעם הוא שהתפילה מתקבלת יותר במקום מנוחת הצדיקים, וגם טעם זה לכאורה אינו שייך אלא בקברות ישראל].

אכן, לענין תפילה בבית הקברות בערב יום כיפור, כתב לקמן (סי' תרה ס"ק ז) שאין להרבות שם בתחינות אלא רק מה שמיוסד מהקדמונים, כיון שבערב יום כיפור לא אומרים תחנון.

וקודם שיתפלל שם, כתבו האלף המגן (על מטה אפרים ס"ק קי) והכף החיים (ס"ק צב) שיאמר יהי רצון שתהא מנוחתו של פלוני פה בכבוד תורתו יעמוד לי'.

וכשהולך לבית הקברות, כתב לעיל (סי' תקנט ס"ק מא) לענין הליכה לבית הקברות בתשעה באב, שיש לעמוד רחוק ארבע אמות מהקברים, כיון שיש לחוש שידבקו בו החיצונים.

ובכוח שיהיה ירא וחרד מאימת הדין, כתב לקמן (סי' תקפד ס"ק א) לענין אמירת הלל בראש השנה [שכתב שם שהטעם שאין אומרים משום שכשפרי מתים וחיים פתוחים לפניו איך יאמר שירה, ואף שבטוחים אנחנו בדין, יש להיות ירא וחרד מאימת הדין]. שעל ידי כך נזכר לזכות.

ומטעם זה גם כתב לקמן (סי' תרי ס"ק טז), שנשים לא יתקשטו ביום כיפור בתכשיטים שמתקשטות בהם בשבת ויום טוב, כיון שצריך שתהיה עליהן אימת הדין.

ולענין לבישת 'קיסל' בראש השנה, כתב המטה אפרים (סי' תקפד ס"ג) שיש מקומות שנוהגים ללבוש 'קיסל' בראש השנה כל הציבור, ויש נוהגים שבראש השנה רק הש"ץ והבעל תוקע לובשים 'קיסל'. וראה מה שכתבנו לקמן (סי' תרי ס"ק טז-יח) לענין יום כיפור.

והנוהגים ללבוש 'פראק' בימים טובים, הורו הגר"ש אלישיב והגר"נ קרליץ (ימי הרחמים, ספטימוס עמ' מה) שאפשר ללבושו גם בראש השנה, כיון שהרבה לובשים אותו אף בימות החול ואינו נחשב כבגד מפואר כל כך.

סימן תקפב

סדר תפלת עשורת ימי תשובה וראש השנה

[משנ"ב ס"ק א]

שקם שירות ושכחות⁽¹⁾ וכו', דהני כגאלה אריקתא⁽²⁾.

1) וכן לענין אמירת הלל בראש השנה, כתב לקמן (סי' תקפד ס"ק א) שאין אומרים בו הלל, כיון שפרי החיים והמתים פתוחים ואיך יאמר שירה.

2) וביאר הלבוש (ס"א), שהוא מקור דברי המשנ"ב שכתוב "ביום ההוא יתקע בשופר גדול" וגו' (ישעיה כו יג) שמדבר על הגאולה העתידה, וכיון שעכשיו מתחיל החדש שתוקעים בו, אומרים "תקעו בחדש שופר", והוא מענין הגאולה. ודעת הגר"א (מעשה רב אות טז) שאין לומר שום פסוק לאחר ברכת השכיבנו, כיון שנחשב להפסק בין גאולה לתפילה, ובלוח ארץ ישראל (תפילת ראש השנה) כתב שבארץ ישראל יש הנוהגים כדעת הגר"א. וראה עוד מה שכתבנו לעיל (סי' רסז ס"ק ט).

[משנ"ב ס"ק ג]

דיתקנה מה ששהא נגיל הוא מזקרי⁽³⁾.

3) ואם ברור לו שדיחה בדעתו לומר כהוגן, ולאחר מכן מסתפק איך אמר, כתב לעיל (סי' קיד ס"ק לח וסי' תכב ס"ק י) שאם התעורר לו הספק זמן מופלג מהתפילה אין צריך לחזור, ואם התעורר לו הספק מיד לאחר התפילה יש לחזור [כי מסתבר שבזמן קצר אם אמר כהוגן לא היה מסתפק].

ובשיעור זמן 'מופלג', הסתפק הגר"ש אייערבך (שש"כ פנ"ז הע' יז) האם תלוי דוקא בסיום התפילה, או אפילו אם מאריך בתפילתו, אם עבר זמן שבו יתכן שישכח מה שאמר גם כן נחשב זמן מופלג. דעת הגר"ח קניבסקי (ימי הרחמים, ספטימוס עמ' עב), שכל הדין שאם מסופק צריך לחזור היינו דוקא במי שהתפלל לפי תומו ולא שם ליבו בשעת התפילה אם חתם כהוגן או לא, שאז אומרים ששיגרת לשונו שאמר כהרגלו ועליו לחזור, אבל מי שהתפלל בדעת ובכוונה אלא ששכח ואינו זוכר אם כיוון ליבו לחתום כהוגן או לא כיוון, בזה יש לומר שנחשב כספק השקול אם יצא ידי חובתו ולא יחזור, כיון שלא שייך לומר שחזקה שאמר כהרגלו, שהרי יתכן שכיוון בברכה, ואם כיוון דאי שאמר כהוגן.

[משנ"ב ס"ק כו]

נוהגין לטבול⁽⁴⁾ וכו', תשעה קבין מים⁽⁵²⁾ וכו', עד ששעה קדם תצות היום⁽⁵³⁾ וכו', ויחזור ויטבול בשחרית⁽⁵⁴⁾.

51) לענין טבילה בערב יום כיפור, כתב לקמן (סי' תרו ס"ק כא) טעם נוסף שהוא משום תשובה, והוסיף שלפי טעם זה יש לטבול שלש פעמים, וכאן כתב הרמ"א שהוא משום קרי. אכן, במהרי"ל (הלכות ערב יום כיפור) כתוב שהיה טובל שלש פעמים בין בערב ראש השנה ובין בערב יום כיפור.

וש"ץ שמחמת חולי ואנוס אינו יכול לשמור עצמו להיות טהור ממקרה לילה, ואינו טובל, כתב לעיל (סי' נג ס"ק פ) שיתכן שבימים נוראים יש לגעור בו עד שיטבול. וראה עוד מה שכתבנו שם.

52) ופרטי הדינים בזה, ראה לעיל (סי' פח ס"ק ד) ומה שכתבנו שם. 53) ולענין רחיצה וטבילה בערב יום טוב, כתב לעיל (סי' תעא ס"ק כב) שלאחר חצות ילך לבית המרחץ ויטבול לכבוד הרגל, וראה עוד מה שכתבנו שם. ולענין החיוב להטהר לרגל בזמנינו, ראה מה שכתבנו לקמן סי' תרו ס"ק יט.

54) ואף שיש מחמירים שלא לטבול בשבת ויום טוב, כתב לעיל (סי' שכו ס"ק כד) שאם נטמא בשבת ויום טוב, המנהג הפשוט שלא להחמיר, אך יזהר שלא יבוא לידי סחיטה. וראה שם עוד בפרטי הדינים בזה.

ואף כשאין באפשרותו לחזור ולטבול, כתבו החיי אדם (כלל קלט ס"ז) והכף החיים (ס"ק פט) שלא יבטל בגלל זה את חיובו. ואפילו מי שהוא בעל תפילה בראש השנה, כתב בשו"ת לבושי מרדכי (ח"א סי' קלא) שהתירו לו באופן זה, ויחזור לטבול קודם התפילה.

[משנ"ב ס"ק כז]

והתפלה נתקבלה שם יותר⁽⁵⁵⁾ וכו', כנכות הצדיקים שוכני עפר⁽⁵⁶⁾.

55) ולענין הליכה לבית הקברות בתענית, כתב הרמ"א לעיל (סי' תקעט ס"ג) לענין תעניות שגורים כשלא יורדים גשמים, שאם אין קברי ישראל הולכים לקברי נכרים, וכתב במשנ"ב שם (ס"ק יד) שזה

מילואים הלכות ראש השנה סימן תקפא

המשך מעמוד קודם

השחר, וכמו בערב ראש השנה שאומרים תחנון אפילו אם סיימו את הסליחות ביום, אלא שבשורת פני מבין משמע שאפילו אם יאמרו את כל הסליחות ביום יש לומר תחנון, כיון שעיקר תקנת הסליחות היתה לאומן בלילה.

דעת הגרש"ז איערבך (הליכות שלמה ראש השנה פ"א ס"ה) שכשיש בעלי ברית, כל שהתחילו את הסליחות לפני עלות השחר יש לומר תחנון, אבל אם התחילו אחרי עלות השחר אין אומרים, וכשיש חתן אין אומרים תחנון בכל אופן.

הגר"ש אלישיב (אשר האיש ח"ג פ"ג אות יט) הורה שקודם הגן החמה אומרים תחנון, כיון שמדוברגן אסור למול לכתחילה קודם הגן החמה, אבל לאחר הגן החמה אין אומרים.

ובשורת שבט הלוי (ח"ד סי' נד אות ה) כתב שבכל אופן יש לומר תחנון בסליחות, אפילו אם אומרים אותן ביום, כיון שהתחנון הוא חלק מנוסח הסליחות, ואינו מתבטל בשום אופן, ואפילו כשיש חתן או בעלי ברית. וכן הורה הגר"ח קניבסקי (מנהגי בית הכנסת לדרמן פרק ששי הע' א) לענין ברית מילה, אולם כשיש חתן, הורה הגר"ח קניבסקי (ארחות רבנו ח"ב עמ' קסח) שלא יאמרו תחנון. וכן הביא הקצה המטה (שם) בשם שירת פני מבין (שם), שאם יש חתן בבית הכנסת בתוך שבעת ימי המשתה אין אומרים תחנון אפילו כאומרים סליחות בלילה.

ובעלי הברית והחתן האם אומרים סליחות בימים אלו, כתב הגר"ש דבילצקי (זה השלחן סי' קלא ס"ד) שאף שבתענית ציבור כתב השערי תשובה (סי' קלא ס"ק טו) שאינם אומרים כלל, מ"מ בימים אלו יתכן שאף הם אומרים סליחות, כיון שימים אלו מיוחדים לסליחות ותחנונים, ואם לא עכשיו אימתי.

וכשאומרים סליחות בבית האבל, הורה הגר"ש אלישיב (הליכות והנהגות עמ' 3) שאין אומרים שם דיו ותחנון, וכמו שאין אומרים תחנון בתפילה בבית האבל, וכמו שכתב הבאר היטב (ס"ק ו).

[משנ"ב ס"ק כה]

קְבִיבִין וּמִסְתַּפְּרִין בְּעֶרְבֵי רֵאשֵׁי הַשָּׁנָה⁴⁷.

47) הזמן שיש להסתפר בערב ראש השנה, כתב לעיל (סי' תקלא ס"ק ב) לענין תספורת בערב יום טוב, שאפשר להסתפר בין לפני חצות ובין לאחר חצות (חוץ מערב פסח שאסור להסתפר אחרי חצות), ובשעה צ"ע (שם ס"ק ב) כתב בשם הפמ"ג (משנ"ב ס"ק א), שלכתחילה יש להסתפר קודם חצות, הסיק, שכשהזמן דחוק אפשר לסמוך על הפוסקים שאפשר עד זמן מנחה קטנה, ובדיעבד אפשר להקל כל היום.

שערות, בשורת ובהרת בחיים (סי' כא) כתב שבדאורייתא לא סומכים על זה שמן הסתם הביאו שתי שערות, וכן כתב בשורת רעק"א (מהדו"ק סי' עג), הוסיף, שלכן יש לקחת כאלו שנתמלא זקנם שודאי הביאו שתי שערות נוראה מה שכתבנו לעיל (סי' נג ס"ק כה)). ובשורת שבט הלוי (ח"ד סי' נד אות ד) כתב שגם בהתרת נדרים של ערב ראש השנה יש מקום להחמיר שצריך כאלו שנתמלא זקנם. הוסיף (מבית לוי שם) שלפי זה בישיבה קטנה שהבחורים שם לא נתמלא זקנם, אינם יכולים לעשות התרת נדרים זה לזה.

ולומר את נוסח התרת נדרים שלא בלשון הקודש, כתבו החיי אדם (כלל קלח ס"ח) הקצושי"ע (סי' קכח ס"ט) שצריך שיבין האומר את הנוסח שאומר, ולכן אם אינו מבין בלשון הקודש אפשר לאומרו גם בשפה אחרת.

וכשהמתירים אומרים לו 'מותר לך', כתב בשורת יהודה יעלה (יו"ד סי' שכ) שאף שמן הדין מספיק שרק אחד יאמר 'מותר לך' [כמבואר ברמב"ם (פ"ו מהל' שבעות ה"ה) ובשו"ע (יו"ד סי' רכח ס"ג)], המנהג שכל שלשת המתירים אומרים לו, ולכן כתב הגר"מ גרוס (קובץ פסקים ותשובות אלול תשרי עמ' לג) שאם אחד או אף שנים מהמתירים לא שמו לבם בשעה שאמרו לנדר 'מותר לך', מועילה ההתרה. ומה שנהגים לומר שלש פעמים 'מותר לך', כתב הש"ך (שם ס"ק ו) שמן הדין מספיק שיאמרו רק פעם אחת, ומה שאומרים שלש פעמים כדי לחזק את הדבר.

ולענין הנוסח של התרת נדרים, בלוח ארץ ישראל (ערב ראש השנה) הביא שהאדר"ת השיט מהנוסח 'דיינים מומחים, 'ובשם הוי', 'ואפילו נזירות שמשון'. מאידך, בליקוטי מהר"ח (ח"ג עמ' ס) כתב בשם הגר"ש קלוגר שאפשר לומר 'דיינים מומחים', שהוא דרך כבוד שכל אחד חשוב כדיינים מומחים, וגם אפשר לומר 'נזירות שמשון', וכן הגרש"ז איערבך (הליכות שלמה תשרי בקונטרס שלמי נדר בפתיחה עמ' שסד) נהג לומר כהנוסח שכתוב בסידורים ובלי להשמיט ממנו. וראה מה שהאריך בזה בספר כל נדרי (פרק 3).

46) ולענין אמירת תחנון בסוף הסליחות, כשמתפלל עמהם אחד מבעלי הברית או שהברית באותו בית הכנסת, כתב הפתחי תשובה (ס"א) שאם כשהגיעו לתחנון כבר עומדים לאחר הגן החמה, שאז הגיע זמן הראוי למילה, לא יאמרו, והסתפק שיתכן שכבר מעלות השחר לא יאמרו תחנון, כיון שמהתורה הגיע כבר זמן המילה. מאידך, האלף המגן (על מטה אפרים ס"ק לח בהגדה) הקצה המטה (על המטה אפרים סי' תרב ס"ק כב) הביאו מהגר"ש נאטשהנזון (סי' תרב ס"א) ומשורת פני מבין (יו"ד סי' שיש אות ה) שיש לומר תחנון אפילו כשגומרים לאחר עלות

הלכות ראש השנה סימן תקפא תקפא

המשך מעמוד נד

בתפילת ראש השנה ליום כיפור בודאי קרא לפי הכתוב בסידור].

[משנ"ב ס"ק ו]

נְעִיז לְעִיל סִמְן קִיחָה⁴⁸ וכו', בְּשֵׁם הַאֲרוֹזִים בְּנֶהוּ⁴⁹.

6) הוסיף שם (ס"ק ב) שיש לומר 'המלך המשפט' בשני ה"א, ויהוה בזה, כיון שיש אומרים שלא יצא, וסיים שמ"מ בדיעבד אם אמר 'מלך המשפט', לא יחזור. והאלף המגן (ס"ק יד) ביאר שהטעם שאומרים בשני ה"א, כיון שהוא המלך והוא המשפט. והכפ החיים (סי' קיח ס"ק ב) כתב שהוא הדין לגבי אמירת 'המלך הקדוש' שיש לומר בשני ה"א, אך אם אמר 'מלך הקדוש' בלי ה"א, יצא בדיעבד.

7) שכתב שם, שהכריעו האחרונים שאם נזכר תוך כדי דיבור משסיים תיבת 'זמשפט', יאמר מיד 'המלך המשפט', ואם נזכר לאחר מכן שוב לא יאמר, וגם אין צריך לחזור.

[שעה"צ ס"ק ג]

וְהָגַל בְּנֶהוּ, אִם-בֶּן יִחְזֹר לְלַמְדוֹ⁴⁴.

4) אמנם לענין אמירת תשעים פעמים 'מוריד הגשם', כתב במשנ"ב לעיל (סי' קיד ס"ק לט) טעם אחר, שאם יאמר 'השם' בלי הזכרת שם ה' יש לחוש שגם בתפילה יאמר אחר כך בלי הזכרת שם ה'.

[משנ"ב ס"ק ז]

שְׁמוֹסִין לִמְרָ לִמְרָ קָדְם סִיּוּם הַבְּרָכָה⁵⁰.

5) ולמעשה המשנ"ב לא הכריע בזה, וכתב האלף המגן (ס"ק יט בהגדה) שכיון שבשורת מים חיים (סי' כב), שהוא מקור המשנ"ב) נשאר בספק, יש לומר שספק ברכות להקל ולא יחזור.

ואם מתפלל מתוך סידור, משמע בכפ החיים (ס"ק ו), וכן דעת הגר"ש אלישיב (הליכות והנהגות עמ' ז) שאינו צריך לחזור [כיון שאינו רגיל